

STRUKTURNA ANALIZA ŠKOLSTVA I OBRAZOVANOSTI PUČANSTVA U HRVATSKOJ

ANDELKO MRKONJIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 371.2(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1995-11-20
Received

U radu je primijenjen teorijsko-komparativni metodologijski pristup. Temeljem raspoloživih podataka vršena je komparativna analiza među pojedinim segmentima školstva, a zatim usporedba s drugim zemljama. Preferirana je metoda studija dokumentacije, te analiza i hermeneutički postupak u obradi i interpretaciji podataka.

Predškolskim odgojem u Hrvatskoj obuhvaćeno je oko 39 posto populacije, što u usporedbi s drugim zemljama znači "nužni minimum".

Osmoškolska populacija je zadovoljavajuća u kvantitativnom smislu - to znači u smislu obuhvata tog dijela populacije školskim programima. No, tu se javlja problem kakvoće obrazovanja.

Srednje školstvo na razini je dopuštenoga, pa je u tom segmentu sustava kriza najizrazitija.

Visoko školstvo je najmanje istraženo. Rezultati su mnogo lošiji nego u srednjem školstvu. Tako se dolazi do paradigme koja kaže: što se više penjemo u obrazovnom sustavu, tako i kriza raste.

Andragoška praksa je u svojevrsnoj kvantitativnoj krizi, a očituje se u obuhvatu ljudi raznim edukacijskim programima. Razloga tom stanju je mnogo, a neki su eksplicirani u samom radu.

Rad sadrži 17 tabela, 19 napomena i 18 bibliografskih jedinica.

1. Uvod

Veoma često se u javnosti, pa i u stručnim krugovima, iznose netočni podaci a s tim u svezi i interpretacije o nekim segmentima edukacijske strukture stanovništva, što se negativno odražava na opću i prosvjetnu politiku. Iz toga proizlazi temeljni cilj ovog napisa, da se sa stručno-znanstvenog aspekta izvrši strukturalna analiza pučanstva Hrvatske s edukacijskog motrišta.

Poseban zadatak deriviran iz postavljenog cilja je kvantitativna analiza:

- a) predškolskog odgoja,
- b) osnovnog školstva,
- c) srednjeg školstva,
- d) višeg i visokog školstva,
- e) područja obrazovanja odraslih,
- f) radno aktivnog korpusa i
- g) kategorija nepismenih.

U radu je primijenjen teorijsko-komparativni metodologijski pristup. Naime, na temelju postojećih i prikupljenih podataka vršena je komparativna analiza među pojedinim segmentima pučanstva, školskog sustava u Hrvatskoj, a zatim usporedba s nekim drugim zemljama. Preferirana je metoda studija dokumentacije u prikupljanju podataka, te analiza i hermeneutički postupak u obradi i interpretaciji podataka.

Nakon statističke obrade, podaci su iskazani u obliku apsolutnih, zatim relativnih veličina, omjera, grafičkih ilustracija i tabela.

2. Rezultati i interpretacija

2.1. Globalna struktura pučanstva u Hrvatskoj

Na temelju popisa pučanstva 1991. godine, te podataka objavljenih u *Statističkom ljetopisu Hrvatske 1994. (SLJH-94)*, *Statističkom ljetopisu hrvatskih županija 1993. (SLJHŽ-93)*, u tabeli 1. prikazani su podaci o strukturi pučanstva u obliku sedam, za nas, relevantnih varijabli.

Tabela 1. *Struktura pučanstva Hrvatske*

Pučanstvo ukupno	Pred- šk. inst.	OŠ	SŠ	VŠ i F	Obr. odras.	Radno aktiv.	Nepismeno
4.784.265	68.252	444.621	190.269	80.410	5.878	1.811.084	124.236

Izvor: *SLJH-94*, str. 90, 388, 394, 397; *SLJHŽ-93*, str. 265, 366.

Iz gornje tabele vidljivo je da je institucionalnim odgojem i obrazovanjem (od vrtića do fakulteta) obuhvaćeno oko 789.627 polaznika ili 16,50% ukupnog pučanstva. U 1993. godini u tim institucijama radi oko 48.768 odgojnoobrazovnih djelatnika (tabela 2.).

Tabela 2. *Odgojnoobrazovni djelatnici u školstvu Hrvatske*

Institucije	Odgojnoobrazovnih djelatnika
Predškolske	4.820
OŠ	23.873
SŠ	13.451
VŠ i F	6.045
Obraz. odraslih	579
S v e g a:	48.768

Izvor: *SLJHŽ-93*, str. 265.

Ukupan broj polaznika i odgojnoobrazovnih djelatnika iznosi 838.395 osoba ili 17,52% ukupnog pučanstva u školskoj 1992./93. godini.

Ako se ovoj brojci doda i drugi kadar angažiran u ovoj djelatnosti, onda se dolazi do zaključka da je u obrazovnoj djelatnosti uključen svaki četvrti žitelj Hrvatske. To je potvrda tezi da je obrazovanje po angažmanu ljudskih potencijala najrazvijenija djelatnost. Znači, školstvo je postalo najveći među svim nacionalnim pothvatima (Coombs, 1971, 17). Nasuprot tome, društvo ne pridaje adekvatnu podršku ovoj djelatnosti u materijalnom i financijskom pogledu, što umanjuje efektive obrazovanja, odnosno postaje njegov limitirajući faktor.

Restriktivna politika svrstava obrazovanje u sferu potrošnje. Time ono dolazi u sve teži položaj, što na koncu generira krizu sustava odgoja i obrazovanja. Jer, ulaganje u znanost i obrazovanje nije trošak, nego investicija u razvoju, i to jedna od najkvalitetnijih.

Krajem sedamdesetih godina izdvajano je u bivšoj Jugoslaviji oko 4,5% sredstava za odgoj i obrazovanje od društvenog proizvoda, krajem osamdesetih godina smanjena su izdvajanja na svega 3,5%, što predstavlja manji iznos izdvajanja od zemalja koje se nalaze na istom stupnju razvoja. U Europi su iza Hrvatske: Grčka, Rumunjska i Portugal. Razina našeg izdvajanja, u postotku, odgovara zemljama kao: Burkina Faso, Egipat, Etiopija, Ruanda, Bermuda, Salvador, Grenada, Bolivija, Peru... (Mijatović, 1990, 9). Tako nedovoljno

izdvojena sredstva za obrazovanje reflektiraju se u lošoj kvaliteti nastave, a time i u lošoj kvaliteti znanja koja stječu učenici.

Prošlo stoljeće karakterizira brzi razvoj osnovnog i obvezatnog školstva, dok dvadeseto stoljeće karakterizira snažan razvoj srednjeg, višeg i visokog obrazovanja.

U daljnjoj elaboraciji koja slijedi eksplicirat ćemo varijable iz tabele 1.

2.2. Predškolski odgoj

Temeljna zadaća ovog segmenta odgojnoobrazovnog sustava jest da osigura sve relevantne pretpostavke za optimalni ontogenetski razvoj djeteta u njegovoj najranijoj dobi. Polazimo od pretpostavke da je i u ovom podsustavu prisutna svojevrsna kriza, a koju sagledavamo u prvom redu kvantitativnim indikatorima i to prvenstveno obuhvatom predškolske populacije institucionalnim odgojem. Obuhvat predškolske populacije uzlazne je tendencije, mada je teško pretpostaviti kada ćemo dostići zadovoljavajuću razinu. Osnovne podatke predškolskog odgoja iznosimo u tabeli 3.

Tabela 3. Stanje u predškolskom odgoju

Godina	Broj institucija	Smješteno djece	Zaposleno odgajatelja
1990./91.	930	87.959	5.611
1991./92.	763	65.405	4.759
1992./93.	814	68.252	4.820

Izvor: SLJHŽ-93, str. 265.

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj došlo je do smanjenja broja predškolskih institucija, djece i zaposlenih djelatnika. Tu činjenicu uvjetovale su ratne okolnosti (dio teritorija nije pod kontrolom).

Da bismo formirali ispravan stav o kvantifikacijskom indikatoru, potrebno je sagledati dobnu strukturu predškolske populacije. U tabeli 4. sadržani su podaci o pojedinim dobnim podskupinama djece za koje je optimalno očekivati da su obuhvaćeni predškolskim institucionalnim odgojem.

Tabela 4. *Predškolske populacijske podskupine djece RH*

Kronološka dob	Broj djece
3. g. života	57.613
4. g. života	57.613
5. g. života	59.765
S v e g a:	174.991

Izvor: *SLJH-94*, str. 401.

Temeljem podataka u tabelama 3. i 4. možemo konstatirati da je od dječje populacije od tri, četiri i pet godina života, koja se inače u svijetu smatra "vrtičkom" generacijom, samo oko 39% obuhvaćeno institucionalnim odgojem u RH. Ako bismo od ovog broja oduzeli djecu smještenu u jaslicama, onda je ovaj relativni iznos još niži.

U svijetu je obuhvat djece predškolskim odgojem različit i kreće se ponegdje čak do cjelovitog obuhvata populacije (tabela 5.). (Vidi: *Školstvo u svijetu*, 1993; Miljak, 1994, 8.)

Tabela 5. *Obuhvat djece predškolskim odgojem u nekim zemljama*

Zemlja	Postotak obuhvaćene djece
SAD	85
Velika Britanija	85
Francuska	70
Kanada	97
Mađarska	90
Njemačka	70
Portugal	20

U usporedbi s ovim podacima, Hrvatska se nalazi u skupini zemalja s niskom stopom obuhvata djece predškolskim odgojem. Pored toga postoji niz faktora koji utječu na unapređivanje kvalitete rada u predškolskim institucijama, kao: prekapacitiranost odgojnih skupina, negativna selekcija odgojnog kadra, nerazvijenost stručno-razvojnih službi, zanemarenost znanstveno-istraživačkog rada, problemi u svezi s financiranjem i sl.

Identificiranje ovih čimbenika jest polazište za utvrđivanje i poduzimanje mjera i aktivnosti radi daljnjeg unapređenja ove djelatnosti. Dakle, detekcija limitirajućih čimbenika treba ukazati na moguće pravce

daljnjih društvenih napora i profesionalnih nastojanja u cilju ostvarivanja novih pozitivnih pomaka, kvantitativnih i kvalitativnih.

2.3. Osnovno školstvo

U osnovnoškolskom podsustavu javlja se tendencija smanjivanja institucija i učenika (tabela 6.).

Tabela 6. *Kretanje broja institucija i učenika u osnovnom školstvu u Hrvatskoj*

Godina	Broj škola	Broj učenika
1961./62.	3.535	622.729
1971./72.	3.136	550.099
1981./82.	2.848	506.503
1992./93.	1.930	446.621

Izvor: *SLJH-94*, str. 388.

Na ovu pojavu utjecala su tri faktora: 1) integracijski procesi u reformskom periodu od polovice sedamdesetih do devedesete godine, 2) stopa nataliteta, 3) ratne okolnosti poslije devedesetih godina.

Kvantifikacijski rezultati su zadovoljavajući što se tiče obuhvata osnovnoškolske populacije školom. Isto tako je i efikasnost u ovom segmentu zadovoljavajuća. Efikasnost možemo uočiti na temelju diferencije inputa i outputa, odnosno prolaznosti koja se kreće iznad 95 posto (Mrkonjić, 1994, 56).

Nasuprot ovim veličinama, očekivati je tendencije u pravcu podizanja kvaliteta osnovnog školstva, a koje se očituju u: osposobljenosti za samoobrazovanje, osposobljenosti za kreativan i stvaralački rad, osposobljenosti za kvalitetu i kulturu življenja, višoj razini kvalitete znanja, od razine prisjećanja-prepoznavanja, reprodukcije-operativnosti do stvaralačkog i kreativnog, razvoja ekološke svijesti i sl.

Očekivati je daljnje promjene u produženju obvezatnog obrazovanja. Kod nas je ono izjednačeno s osnovnim. U svijetu je ovaj podsustav eksplicitnije diferenciran, poglavito na obvezatno, koje duže traje, i osnovno (tabela 7.). (Vidi: *Školstvo u svijetu*, 1993; Rodić, 1990, 6-7.) U drugim zemljama je ono diferencirano na stupnjeve, npr. viši - niži, primarni - sekundarni, predprofesionalni (predpozivni) ...

Tabela 7. *Osnovno i obvezatno obrazovanje u nekim zemljama*

Zemlja	Obrazovanje, trajanje u godinama	
	Osnovno	Obvezatno
Austrija	4	9
Češka	4	8
Finska	9	9
Francuska	5	10
Italija	5	8
Mađarska	8	10
Japan	6	9
Kanada	6	10
Švicarska	6	9
SAD	6	12
Engleska	6	11
Ex Jugoslavija	8	8

2.4. Srednje školstvo

Dok u osnovnom školstvu uočavamo smanjenje učeničke populacije, u srednjem školstvu ona je u porastu (tabela 8.). Unatoč tome, uspoređujući ove dvije populacije, srednjoškolska je ispod polovice osmoškolske, što smatramo kvantifikacijskim indikatorom krize u srednjem školstvu. Razlog tome vidimo u nepotpunom uključivanju svršenih osmoškolaca u srednje obrazovanje, s jedne strane, i znatnoj stopi odustajanja učenika (neuspjeh i napuštanje škole), s druge strane.

Tabela 8. *Kretanje broja institucija i učeniku u srednjem školstvu*

Godina	Broj škola	Broj učenika
1961./62.	458	108.057
1971./72.	556	164.128
1981./82.	418	194.395
1992./93.	522	190.269

Izvor: *SLJH-94*, str. 388.

Smanjenje broja srednjoškolskih institucija u razdoblju od polovice sedamdesetih do kraja osamdesetih godina, rezultat je ondašnjeg reformskog

projekta i njegovih intergracijskih procesa. Poslije devedesetih godina situacija bi bila povoljnija što se tiče broja škola i učenika da nije bilo ratnih okolnosti.

Drugi kvantifikacijski indikator krize u srednjem školstvu očituje se u diferenciji između inputa i outputa učeničkog kontigenta. Prema jednoj našoj objavljenom analizi, tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina, oko jedna trećina učenika nije uspijevala završiti pripremni stupanj srednjeg obrazovanja. (Mrkonjić, 1995, 107). Taj nalaz potvrđuju podaci prema kojima se u prvu godinu srednjeg obrazovanja upisuje oko 61.000 učenika (*Glasnik*, 1994), a završava ih oko 40.000 (*SLJH*, 1994, 391).

Pored navedenih kvantifikacijskih indikatora krize, u segmentu srednjeg školstva ne smiju se zanemariti ni kvalitativni aspekti, a koji se očituju u zapošljavanju i na početku radne karijere svršenih osmoškolaca - osposobljenost za radne, odnosno profesionalne zadaće, te na temelju rezultata koje postižu na visokoškolskim institucijama, osposobljenost za daljnje obrazovanje i samoobrazovanje o čemu ćemo više raspravljati u narednom poglavlju.

Projekt reforme iz 1974. godine zadesio je hrvatsku kao svojevrsna elementarna nepogoda, jer se njime nastojalo izgraditi jedinstvenu srednju školu. Zahvaljujući demokratskim promjenama započetim devedesetih godina, prišlo se i demokratizaciji cjelovitog odgojnoobrazovnog sustava. Te se promjene danas očituju u: pluralizmu u školstvu, alternativnim školama, privatnim školama, diverzifikaciji programa, multikulturalizmu, interkulturalizmu.

Za ilustraciju možemo naznačiti tipologijsku strukturu srednjih škola u nekoliko zemalja (tabela 9.) (Vidi: Rodić, 1990, 6-7.).

Tabela 9. *Tipologijska struktura srednjih škola u nekim zemljama*

Zemlja	Tipovi srednjih škola	
Austrija	a, b, d,	
Bugarska	b, c,	
Kina	c	
Francuska	a, b, c, d,	Legenda:
Italija	a, b, c, d,	a = gimnazija
Mađarska	a, c, d,	b = stručna dvogodišnja srednja škola
Kanada	a, b, c, x,	c = stručna škola u trajanju 3-5 g.
Nizozemska	a, b, c, d, x,	d = zanatska škola u trajanju 2-5 g.
SSSR	c, d,	x= ostale srednje škole
SAD	a, b, c, d,	

Iz tablice je očigledno da zemlje s višim stupnjem demokracije i gospodarskog razvoja imaju razvijeniju mrežu i tipologijsku strukturu škola. S druge strane, zemlje s nižim stupnjem razvijenosti demokracije, odnosno totalitarističkim režimima, koje su uglavnom i u gospodarskom smislu na nižem stupnju razvijenosti, imaju tendenciju ka unifikaciji školstva. Usput naznačimo da one spadaju u skupinu strogo skolariziranih društava. Školovanje u tim društvima ograničava obrazovanje na samo jedan put - nastavu, u čijem obliku pokušavaju nadomjestiti sve ostale nedostatke razvoja, što je prema UNESCO-u taj put sticanja znanja financijski zahtjevniji, jer se ne iskorišćuju ostali, paralelni, spontani oblici obrazovanja, koji bi omogućili da obrazovanje kruži među ljudima na spontan način.

2.5. Visoko školstvo

Visokoškolsko obrazovanje zbog svoje znanstvenoobrazovne orijentacije najviše participira u inovativnim procesima, koji generiraju opći društveni napredak. Znanstveno tehnološki razvoj, tržišnoprivredni odnosi kao i svekolika demokratizacija društva zahtijevaju sve kvalitetniju visokoškolsku produkciju, ne zanemarujući ni kvantitativne aspekte. Jer, visokostručni i znanstveni kadrovi predstavljaju danas, u razvijenom svijetu, najrelevantniji razvojni resurs. Prestrukturiranje privrede, tehnološku modernizaciju i povoljnije mjesto u međunarodnoj podjeli rada nije moguće ostvariti bez visokoškolskih (visokoobrazovnih) kadrova. Njihova kvaliteta kao i udio zaposlenih u strukturi privrede trebao bi, u narednom razdoblju, osjetnije porasti. Kvantitativne promjene u visokom obrazovanju tijekom posljednja tri desetljeća iskazujemo u tabeli 10.

Tabela 10. Osnovni kvantitativni pokazatelji visokog školstva

Godina	Broj viših škola - fakulteta	Broj viših škola - fakulteta	Svega
1963./64.	47 + 35 = 82	10.991 + 25.623 =	36.614
1973./74.	43 + 34 = 77	23.456 + 42.159 =	65.615
1983./84.	21 + 54 = 75	7.514 + 50.181 =	57.722
1993./94.	3 + 60 = 63	3.362 + 77.048 =	80.410

Izvor: SLJH-94, str. 389.

Tijekom posljednja tri desetljeća došlo je do smanjenja broja viših škola i njihova integriranja u odgovarajuće fakultete. To je dalje impliciralo i

smanjenje studentske populacije. Simultano bilježimo populaciju tijekom prošlog reformskog perioda.

Po broju stanovnika Hrvatska je na kraju europskih događaja i znatno ispod razine svojih razvojnih potreba. Tako je akademske 93./94. bilo na 1.000 stanovnika oko 16,8 upisanih studenata (*SLJH*, 1994, str. 389). Naše zaostajanje uočljivo je iz naredne tabele. (Vidi: Vogrinec, 1993,4.)

Tabela 11. *Omjer broja stanovnika i studenata u nekim zemljama*

Zemlja	Broj studenata na 1.000 stanovnika
Austrija	26,7
Belgija	25,7
Danska	23,8
Finska	31,3
Njemačka	27,8
Italija	22,6
Španjolska	26,6
SAD	54,4
Kanada	50,2
Mađarska	10,2
Hrvatska	16,8

Za ilustraciju možemo navesti i drugu komparativnu analizu, koja se sastoji u obuhvatu mladih od 18 do 24 godine života visokoškolskim obrazovanjem (Vušković, 1995, 9) u razdoblju od 1989. do 1990. godine (tabela 12.).

Tabela 12. *Postotni udio studenata među mladima u nekim zemljama*

Zemlja	Postotak studenata u populaciji od 18 do 24 g.
SAD	42
Kanada	42
Finska	28
Njemačka	25
Belgija	23
Francuska	23
Austrija	22
Danska	22
Španjolska	21
Italija	19
Grčka	18
Portugal	17
Hrvatska	15
Mađarska	9
Rumunjska	6
Albanija	5
Kina	2

Razlika među podacima tabele 11. i 12. proizlaze zbog različitosti u dobnoj strukturi pučanstva.

Iza naše zemlje su sve zemlje bivšeg socijalističkog lagersa sa SSSR-om zajedno. Očigledno je da Hrvatska zaostaje za razvijenijim zemljama Europe i svijeta. Osim toga, Hrvatsku su pretekle i neke koje zaostaju po stupnju razvoja ili su nam uz bok, kao Portugal, Bugarska, Grčka, Irska i druge izvan Europe. I sam podatak da Hrvatska izdvaja iz bruto proizvoda za znanost samo 0,62% (podatak iz 1991. g.) svrstava Hrvatsku, u znanstvenom smislu, u nerazvijene zemlje. Za usporedbu možemo istaknuti podatak da razvijene zemlje izdvajaju 1 do 3% nacionalnog proizvoda za znanost. U tom smislu očekivati je značajnije pomake. Uz to potrebit je liberalniji upis na više škole i fakultete, jer, u krajnjoj liniji, teško je postići kvalitetu bez kvantitete.

Zabrinjavajuće je enormno odustajanje u našem visokom školstvu, predugo studiranje i završavanje studija. Naime, oko jedne trećine završi studij u "optimalnom" roku (tabela 13.).

Tabela 13. *Odnos ukupno upisanih studenata u prvu godinu i diplomiranih*

Godina	Upisanih u prvu godinu	Broj diplomiranih	Postotak diplomiranih nakon 5 g.
1984./85.	24.589	13.533	
1985./86.	24.659	12.179	
1986./87.	25.104	10.073	
1987./88.	27.689	10.870	
1988./89.	29.650	10.500	42%
1989./90.	31.007	10.388	42%
1990./91.	31.061	9.706	37%
1991./92.	27.433	8.680	31%
1992./93.	29.287	7.856	26%
1993./94.	33.162	8.275	27%

Izvor: *SLJH-94*, str. 391, 397.

Podatak o upisanim i diplomiranim studentima iskazali smo u totalu, jer nismo diferencirali redovite, izvanredne, te više škole, fakultete i umjetničke akademije.

Nažalost, možemo konstatirati da se tendencija nezavršavanja studija nastavlja (i u stalnom je porastu). Još lošiju situaciju imamo ako izdvojimo posebno fakultete i umjetničke akademije, tj. sedmi stupanj studija (tabela 14.).

Prema tim podacima, od upisane generacije u akademskoj 1984./85. godini, 1989. je diplomirala samo jedna trećina, a u 1994. godini taj trend nije dosegao niti jednu četvrtinu.

Tabela 14. *Odnos između upisanih studenata u prvu godinu i diplomiranih na sedmom stupnju*

Godina	Upisanih u prvu godinu	Broj diplomiranih	Postotak diplomiranih nakon 5 g.
1984./85.	19.024	7.014	
1985./86.	19.131	6.302	
1986./87.	19.394	6.243	
1987./88.	22.039	6.384	
1988./89.	24.346	6.257	33%
1989./90.	24.844	6.637	35%
1990./91.	25.253	6.422	33%
1991./92.	23.438	5.671	26%
1992./93.	23.906	5.073	20%
1993./94.	25.702	5.308	22%

Izvor: *SLJH-94*, str. 391, 398.

Dakle, danas nešto više od 20% studenata završi studij u "očekivanom" roku, a prema nekim podacima odustajanje tijekom studija iznosi oko 50%, dok je vrijeme trajanja studija od 6 do 8,8 godina na fakultetima, te 3,9 do 5,8 godina na višim školama (Mrkonjić, 1989, 250). Neka istraživanja uzroka u efikasnosti ovakvog stanja pokazuju komplementarnost uzroka u srednjem i visokom obrazovanju, a najčešći su: nedostatak udžbenika, skripata i druge literature; pomanjkanje prostora za nastavu, vježbe i samostalni rad; materijalno-financijski problemi i neadekvatni uvjeti stanovanja; nerazvijene radne navike, nesustavan rad, površno i kampanjsko učenje; problemi nastavnog kadra ... (Mandić, 1985, 31-32).

2.6. Obrazovanje odraslih

Naše društvo sve snažnije zahvaćaju promjene, kao prestrukturiranje postojećih ekonomskih subjekata, te njihova orijentacija na tržišni način privređivanja. Njih se može shvatiti kao posljedicu znanstveno-tehnološkog

razvoja, konkurencije proizvoda, izvorne orijentacije privrede, razvoja poduzetništva i individualne inicijative, opće demokratizacije društva i dr. Navedene i ine promjene svakako imaju refleksije na obrazovanje odraslih i svekolikog obrazovanja društva.

Bez ekspanzije obrazovanja, bez povećanja stručnosti zaposlenih radnika, bez optimalnog zadovoljenja globalnih obrzovnih i kadrovskih potreba, te individualnih potreba i aspiracija, zapravo i nema tehnološkog napretka. Zato se i obrazovanje odraslih diferencira kao poseban faktor suvremenog tehnološkog razvoja, kao relevantan input ljudskih resursa. Stoga smatramo da suvremeni problemi obrazovanja odraslih nisu samo defekt obrazovnog sustava, već defekt ukupnoga gospodarskog i društvenog sustava. Dakle, glavni razvojni faktor svih modernih društava je čovjek, kvaliteta ljudskog faktora. To je impliciralo svojevrsnu ekspanziju u obrazovanju odraslih, permanentnom obrazovanju, iz čega generira svojevrsna filozofija doživotnog obrazovanja, koja u svijetu prerasta u andragoški pokret.

Nažalost, moramo konstatirati da se kod nas andragoška praksa do kraja sedamdesetih godina nalazi u fazi stagnacije, nasuprot tome što je andragoška teorija u usponu, a rastu i obrazovne potrebe. Ovi divergentni trendovi pokazuju da je kriza ovog obrazovanja dosegla zabrinjavajuće razmjere. Najbolje se stagnacija očituje po broju odraslih polaznika obuhvaćenih edukacijskim procesima (tabela 15.). Ovdje se manifestiraju kvantitativni indikatori krize. Prekretnicu ove stagnacije činio je projekt školske reforme iz 1974. godine kojim su dokinute institucije za obrazovanje odraslih (narodna sveučilišta). Na svu sreću, novim demokratskim promjenama, izgradnjom pluralnog društva ostvaruje se demokratičnost i pluralizam u školstvu, pa tako i u segmentu obrazovanja odraslih, pa već susrećemo i kod nas pojavu alternativnih i privatnih škola.

Tabela 15. Broj institucija i polaznika u obrazovanju odraslih u Hrvatskoj

Školska godina	Broj škola	Broj polaznika
1983./84.	114	18.049
1987./88.	82	18.749
1990./91.	58	11.662
1991./92.	41	6.452
1992./93.	44	5.878

Izvor: SLJH-94, str. 394.

Uzroci navedenim negativnim tendencijama andragoške prakse su višeslojni: niska svijest o edukacijskim potrebama i njihovu zadovoljavanju na općoj, posebnoj i pojedinačnoj razini; u privrednim subjektima detektiramo otpore povećanju obrazovanja svih radnika iznad potreba optimalnog funkcioniranja postojećeg tehnološkog sustava, jer to zahtijeva nove investicije; problemi organizacije i financiranja ovog edukacijskog podsustava; nerazvijenost pedagoško-andragoških službi (djelatnosti), itd. Detekcijom navedenih uzroka osvijetljavaju se pravci njihova uklanjanja. Cilj je u transformaciji sintagme koja glasi da djelatnici trebaju imati "zlatne ruke i praznu glavu" u sintagmu "zlatne ruke i punu glavu".

Recentna istraživanja (*Školstvo u svijetu*, 1993) upozoravaju na razvijenost institucija za obrazovanje odraslih u europskim zemljama. Najfrekventniji oblici spominju se: večernji tečajevi, centri za permanentno obrazovanje, kampovi, radionice, dopisne škole, narodna sveučilišta, multimedijalna edukacija, edukacija obrazovanja u redovitim školama. S obzirom na programsku usmjerenost: osnovno, srednje, stručno sve do više i visoke naobrazbe. Posebno se u nekim zemljama naglašava informatičko obrazovanje. Što se tiče skrbi o tim institucijama, tu posebnu ulogu imaju: države, poduzeća, komore, vjerske organizacije i dr.

Valja napomenuti da se naročito razvija obrazovanje za treću životnu dob. Tako je 1969. godine u Engleskoj osnovano otvoreno sveučilište, gdje je upis slobodan bez obzira na dob i prethodno obrazovanje.

Za usporedbu s našom praksom možemo navesti nekoliko podataka. Tako se u Francuskoj planira da će 2.000 godine biti dva puta više izvanrednih nego redovitih studenata. Podaci iz susjedne nam Slovenije pokazuju da je u toj zemlji veoma razvijena mreža škola za odrasle: 43 radnička sveučilišta, 33 obrazovna centra (čiji su osnivači poduzeća i zavodi), 24 osnovne škole za odrasle, 81 srednja škola, a na 28 fakulteta, viših i visokih škola obrazuju se odrasli. Ukupni kontingent odraslih uključenih u razne programe za sticanja znanja je oko 14.000. Mađarska, koja ima dvostruko više stanovnika nego Hrvatska, veoma je ilustrativan primjer za razvijenost andragoške prakse. Školske 1990./91. godine u toj zemlji u osnovno obrazovanje bilo je uključeno 11.500 polaznika, a u srednjoškolsko 68.200, od toga uz rad 5.900 odraslih. Iste godine bilo je 25.786 studenata, što iznosi oko 25% studentske populacije (*Školstvo u svijetu*, 1993).

2.7. Radno aktivno stanovništvo

Mada je postojalo deklarativno opredjeljenje o razvoju obrazovanja odraslih, ipak je došlo do zanemarivanja obrazovnih potreba odraslih, do

apsolutizacije školskih i marginalizacije izvanškolskih djelatnosti. Ovaj se odnos reflektira i na formalnu i neformalnu edukaciju. To je rezultiralo regresijom i erozijom obrazovanja odraslih. Stoga je na idejama demokratizacije obrazovanja i otporu elitizmu školarizacije nastao andragoški pokret, koji unosi značajne korekture o poimanju pedagoške prakse, a s tim u svezi i novo poimanje "didaktičkog vremena" čiji institucionalni i klasno-povijesni oblik treba nestati (Bosanac, 1975, 67). Rezultat toga jest da nam je danas obrazovna struktura zaposlenih veoma zabrinjavajuća, što je vidljivo iz podataka u narednoj tabeli, koja se temelji na popisu iz 1991. godine.

Tabela 16. *Obrazovna struktura zaposlenih*

Svega	Bez školske spreme		1-3. r.		4-7. r.		SO	VŠO	VO	Nepoz.
	Svega	Nepismenih	OŠ	OŠ	OŠ					
1.811.084	31.637	15.547	30.978	272.539	352.156	860.649	109.688	151.057	2.380	
%	1,74	0,86	1,71	15,04	19,44	47,52	6,06	8,34	0,13	

Podacima u prednjoj tabeli treba pridodati i onaj dio zaposlenih (njih oko 2.380) čija obrazovna razina nije iskazana. Udio djelatnika bez školske spreme, kao i onih do razine osnovne škole, iznosi 687.312 ili 38% ukupnog kontingenta zaposlenih. Opća je tendencija svih razvijenijih zemalja da se broj djelatnika niže stručnosti svede na manje od 10%, dok je u nas iznad jedne trećine, što usporava procese tehnološkog, kulturnog, gospodarskog i svekolikog prosperiteta društva (*Društveno-ekonomski odnosi*, 1985, 109).

Prema očekivanju, dominira srednjostručni kadar s nešto manje ispod polovice zaposlenih. Ovaj podatak sa cjelovitom obrazovnom strukturom upozorava da smo na razini mehaniziranog tipa proizvodnje, što odgovara industrijskom društvu.

Više i visoko obrazovanje participira sa 14,41% zaposlenih. Uspoređujući ove podatke s onima iz 1981. godine, uočava se blagi pomak u pozitivnom smislu.

Obrazovna razina izražena kvalitetom znanja, tj. u kategoriji stručnih znanja i sposobnosti, pokazuje da značajno zaostajemo za drugim europskim zemljama, posebno u pogledu informatičke obrazovanosti, te znanja i sposobnosti potrebnih za svladavanje intenzivnog znanstveno-tehničkog

prograsa, koji nastupa i u nas. Prema nekim procjenama koje se temelje na komparaciji naše obrazovne strukture zaposlenih s onima u razvijenim zemljama, došlo se do konstatacije da u tom pogledu zaostajemo približno 20-30 godina, odnosno da u 2.000 godini možemo postići takvu razinu kakvu su imale razvijene zemlje sedamdesetih godina (Mrmak, 1985, 133). I to je jedan od brojnih razloga za zabrinutost.

2.8. Obrazovna struktura pučanstva

Poslije pojedinačnih iskaza stanja situiranih u pojedine segmente, slijedi iskaz obrazovne strukture pučanstva starijega od 15 godina, prema popisu iz 1991. godine. Ova dobna granica uzima se s pretpostavkom da su svi članovi društva mogli steći osnovnu naobrazbu, a što inače svrstavamo u kategoriju obvezatnog školovanja.

Rezultati prethodnih iskaza sublimiranih u ovaj sintetski prikaz odražavaju nepovoljno stanje na ovoj globalnoj ravni (tabela 15.).

Tabela 17. *Obrazovna struktura pučanstva starijeg od 15 godina u Hrvatskoj, prema popisu iz 1991.*

Svega stanov.	Bez školske spreme	Do razine OŠ	S O	V Š S	V S S
3.855.086	389.014	1.721.119	1.387.735	156.152	204.066
%	(10,1)	(44,6)	(36,0)	(4,0)	(5,3)
375.087	42.566	138.299	153.455	18.769	22.457
%	(11,35)	(36,87)	(40,87)	(5,03)	(5,99)

Izvori: *SLJH-94*, str. 73; *SLJHŽ-93*, str. 366.

U kategoriju bez školske spreme uvrstili smo nepismene, kojih ima u Hrvatskoj 124.236, što iznosi 3,22% (u Splitsko-dalmatinskoj županiji 15.198 ili 4,05%), zatim onaj dio populacije do 3 razreda osnovne škole i bez nepoznatih dobivamo 399.014 ili 10,1%, a u Županiji 42.566 ili 11,35%. Ako ovim iznosima dodamo onaj dio populacije, čija se obrazovna razina kreće od 3 do 8 razreda osnovne škole, onda imamo 2.110.133 ili 54,7% u Republici, a u Splitsko-dalmatinskoj županiji 180.865 ili 48,22% stanovnika starijeg od 15 godina čija se obrazovna razina kreće od nepismenosti do potpune osnovne osmogodišnje škole.

Dakle, iznad polovice sveukupnog pučanstva starijeg od 15. godina je na obrazovnoj razini koja seže do osmogodišnje škole, pa u tom pogledu zaostajemo za razvijenijim zemljama nekoliko desetina godina. Zbog toga značajno zaostajemo ne samo u obrazovanosti djelatnika i stanovništva, nego i u ukupnom tehničko-tehnološkom razvoju.

Danas se u svijetu govori o tri vrste pismenosti: alfabetskoj (ljudi znaju čitati i pisati), funkcionalnoj (ljudi se znaju na odgovarajući način pismeno izražavati i komunicirati, odnosno vladati numeričkim radnjama, upotrebom pismenih izvora) i kompjutorskoj (osposobljenost za primjenu računala). Kod nas je problematična čak i prva vrsta pismenosti. Danas se nalazimo pred problemom kao što je bio u drugoj polovici četrdesetih godina. Onda se trebalo opismeniti stanovništvo, a danas, pored prve dvije spomenute kategorije, valja eliminirati i onu treću - kompjutorsku i informatičku ne/pismenost.

U tom pogledu postoje mišljenja da je danas veća razlika između Hrvatske i razvijenih zemalja nego što je to bilo krajem četrdesetih godina. Znači, čista je besmislica danas smatrati da imamo previše učenika i studenata, te kako smo u najmanju ruku dovoljno obrazovana nacija, a po nekim mišljenjima čak i preobrazovana. Neka razmišljanja idu tako daleko da nam sugeriraju smanjenje duljine trajanja obvezatnog školovanja (sic.!). O ostalim kategorijama bilo je više rasprave u prethodnim odjeljcima.

3. Zaključna razmatranja

Danas smo na pragu treće industrijske revolucije, možemo reći znanstveno-tehnološke revolucije, koja se bitno razlikuje od industrijske upravo po mjestu koje znanost i kadrovi danas počinju zauzimati u redoslijedu društvenih i ekonomskih veličina. U vrijeme industrijskih revolucija stožerno mjesto zauzimali su strojevi (alatjike), a čovjek je služio kao dodatak stroju Meklaun (Mac Luhan). Industrijska revolucija izbacila je konja iz proizvodnje ubacivši ga u vrijeme rasonode. Znanstveno-tehnička revolucija eliminira čovjeka iz proizvodnog procesa kao sastavnog dijela stroja i ljudska energija dobiva nove vidove svog manifestiranja. On stvara i kontrolira tehnološki proces kojim se u uvjetima automatizacije odvija i automatski korigira na novim principima - kibernetiskog upravljanja. Kažemo, ljudski rad se sve više intelektualizira.

Akceleracijske promjene vidimo i u činjenici brzog zastarijevanja tehnologije i organizacija, što uvjetuje veoma česte promjene. Pojedine tehnologije zastarijevaju za 3,5 do 5 godina, a rezultat toga je supstitucija novim. S tim u svezi valja podsjetiti da dolazi do strukturnih promjena u

sektorima djelatnosti. Te pozitivne promjene kreću se od primarnog - sekundarnog - tercijarnog, a u novije vrijeme sve intenzivnijeg razvojaartilnog sektora.

Prema nekim procjenama danas živi oko 90% svih znanstvenika koje je čovječanstvo imalo. Predviđanja pokazuju da će se 2.000. godine svaki četvrti čovjek baviti znanostima. U razvijenim zemljama oko 25% zaposlenih angažirano je na području znanosti i tehnike (Krajnc, 1981, 216).

Međuzavisnost u razvoju rada, znanosti, tehnike, proizvodnje i proizvodnih odnosa determiniraju edukacijsku funkciju u svakom društvu, odnosno oni se nalaze u kauzalnim odnosima. Tako npr. kada se govori o zastarijevanju tehničko-tehnoloških aspekata, simultano dolazi do fenomena "profesionalnog starenja", osobito u profesijama čiju tehnologiju karakterizira akcelerativna evolucija. Tome se možemo suprotstaviti osposobljavanjem za samoobrazovanje, koncepcijom permanentnog obrazovanja koje je imanentno filozofiji doživotnog obrazovanja.

Potrebno je razriješiti jednu od veoma relevantnih kontroverzi suvremenog društva i čovjeka, koja se očituje u edukativnom i ergološkom deficitu, što implicira krizno stanje u društvu i odgojno-obrazovnom sustavu. Ova krizna stanja zahvaćaju sve zemlje, s tom razlikom što industrijski razvijenije zemlje to lakše razrješavaju autoritetom svoje ekonomske i političke dominacije.

Svijet, uostalom, i nema alternative, jer klasični prirodni resursi sve se više iscrpljuju (energija, rudna bogatstva), a snaga uma je neograničena. Prema tome, znanje i ljudska kreativnost postaju agens prosperiteta i progressa - *conditio sine qua non* - opstanka na surovom i nepoštednom svjetskom tržištu. Znači i obrazovanje se mora postaviti na pravac tih brzih tehničko-tehnoloških promjena, kako bi naše društvo zauzimalo što povoljnije mjesto u međunarodnoj podjeli rada. Što manja tehnološka ovisnost - to veća gospodarska sigurnost i politička stabilnost, i obrnuto.

Prije četiri godine Ujedinjeni narodi uveli su indeks ljudskog razvoja (*Human development index*) kao alternativnu mjeru ekonomskog i socijalnog napretka, budući da društveni brutto proizvod (GNP) nije pogodan za mjerenje životnog standarda. Indeks je strukturiran od očekivanog životnog vijeka, stopa pismenosti odraslih, prosječnih godina školovanja i GNP-a po stanovniku (izračunatog prema kupovnoj moći). Kod razvijenih i bogatih zemalja, razlika se među ovim parametrima smanjuje.

Dakle, prosperitet i uspjeh nacije ovisi o odgojno-obrazovnom sustavu, ili kako reče Ahmet Seku Ture na Konferenciji UNESCO-a 1980. godine u Beogradu, da je "obrazovanje teška industrija razvoja".

Literatura

- BOSANAC, Gordana (1975): *Odgojnoobrazovna djelatnost i udruženi rad*, Zagreb, Školska knjiga.
- COOMBS, Phillip (1971): *Svjetska kriza obrazovanja*, Beograd, Interpres.
- DRUŠTVENO-ekonomski odnosi u preobražaju odgoja i obrazovanja, Osijek, Pedagoški fakultet.
- GLASNIK kulture i prosvjete Republike Hrvatske, br. 8, Zagreb, 1994.
- KRAJNC, Ana (1981): Znanstvenoistraživački rad u pedagogiji i svijetu opšteg naučnog razvitka i pedagoške prakse, u: *Stručno-pedagoški i naučnoistraživački rad u vaspitanju i obrazovanju*, Novi Sad, Pedagoški zavod Vojvodine.
- MANDIĆ, Petar (1985): Studenti o obrazovnom procesu, *Univerzitet danas*, 1985, 3-4.
- MIJATOVIĆ, Antun (1990): Ulaganje u obrazovanje - svjetske tendencije, *Školske novine*, 1990, 1-2.
- MILJAK, Arijana (1994): Predškolski odgoj u svijetu, *Školske novine*, 1994, 20.
- MRKONJIĆ, Anđelko (1989): Obrazovanje - rezultati i kriza, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar*, 28(5).
- MRKONJIĆ, Anđelko (1994): Komparativna analiza nekih rezultata osnovnog i srednjeg školstva, *Školski vjesnik*, 43, 1.
- MRKONJIĆ, Anđelko (1995): *Mogući pravci promjena u srednjoj školi*, Zagreb, Školske novine.
- MRMAK, Ilija (1985): *Društvena opredjeljenja i aktivnosti na razvoju vaspitanja i obrazovanja u Hrvatskoj*, Zagreb, Školske novine.
- RODIĆ, Ivan (1990): Usporedna analiza školskih sistema u svijetu, *Školske novine*, 1990, 1-2.
- ŠKOLSTVO u svijetu, Zagreb, HKPZ, 1993.
- SLJH (1993): *Statistički ljetopis hrvatskih županija 1993*.
- SLJH (1994): *Statistički ljetopis Hrvatske 1994*.
- VOGRINEC, Marijan (1993): Hrvatski humboltovci o visokom školstvu, *Školske novine*, 1993, 5.
- VUŠKOVIĆ, Boris (1995): Tehnorevolucija i izobrazba, *Slobodna Dalmacija*, 12. veljače 1995.

Andelko Mrkonjić: A STRUCTURAL ANALYSIS OF THE SCHOOL SYSTEM AND THE LEVEL OF EDUCATION IN CROATIA

S u m m a r y

The author employs the theoretical-comparative methodological approach. On the basis of available facts a comparative analysis of the different segments of the school system is made and then compared with other countries. The author shows a preference for the method of studying documents, analysing and then hermeneutically assessing and interpreting the facts.

About 39 percent of the population of Croatia attends pre-school programs which, in comparison with other countries, is "a necessary minimum".

The number of children attending elementary schools is satisfactory as far as quantity goes but problems appear when this segment is appraised according to its quality. Secondary education fulfills requirements but this segment is marked by a crisis.

The least amount of research has been done on the level of higher education. The results are a lot worse than in secondary schooling. These findings give us the paradigm which states that as we climb the ladder of the educational system, the crisis becomes more evident.

Andragonic practice is in a sort of quantitative crisis which manifests itself in encompassing people attending various educational programs. The reasons for this state of affairs are many and the author explicates some of them in the paper.

The article contains 17 tables, 19 notes and 18 bibliographical units.